

Savos žydinčios tvoros ir žalesnė žolė anapus jų: paremių skolinimosi priežastys ir jų prigijimo prielaidos

DALIA ZAIKAUSKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Kiekvienos tautos pareminį fondą sudaro tautiniai ir tarptautiniai posakiai. Šiuolaikinės technologijos, kosmopolitinės pasaulio raidos tendencijos, visuotiniai ir nacionaliniai kalbų pokyčiai sudaro palankias sąlygas spartesnei ir platesnei paremių¹ sklaidai. Straipsnyje nagrinėjamas vienas iš nacionalinio pareminio fondo gausinimo būdų – kitakalbių paremių, verstinių ir originalo kalba, skolinimasis. Tyrimo objektas – XX ir XXI a. lietuvių pareminį fondą papildę kitų kalbinių bendruomenių posakiai: paremiologo Wolfgango Miederio tiriamų amerikiečių paremių, tikėtina, virstančių tarptautinėmis, sanakaupa, taip pat straipsnio autorės tiriant šiuolaikinę paremių vartoseną sukauptos į lietuvių kalbą išverstos arba originalo kalba vartojamos anglų bei rusų kalbų paremijos. Tyrimo tikslai: išsiaiškinti, ar lietuvių pareminis fondas atviras kitakalbių kultūrų poveikiui; iširti, ar pasaulyje išpopuliarėjusios paremijos sėkmingai prigyja ir lietuviškoje terpėje; nustatyti, nuo ko priklauso, kurios „svetimos“ paremijos patenka į nacionalinį fondą, kurios adaptuojamos, kurios atmetamos; aprašyti galimas naujųjų vertinių ir skolinių atsiradimo priežastis ir jų funkcijas. Tiriant pasiskolintų paremių adaptavimo procesą, atsižvelgiama į panašios tematikos tradicinių lietuvių patarlių bei priežodžių vartoseną. Pagrindinis tyrimo metodas – lyginamasis, gretinami skirtingų kalbų paremiologiniai faktai. Taip pat taikomi sociolingvistikos metodai: anketinis duomenų rinkimas ir apibendrinimas.

RAKTAŽODŽIAI: paremija, atitikmuo, vertinys, skolinys, kitakalbis intarpas.

ĮVADAS

Sunku įsivaizduoti šiuolaikinę kalbinę bendruomenę, niekaip neveikiamą išorinio pasaulio: geopolitinių, kultūrinių, lingvistinių pokyčių. Patarlės bei priežodžiai, viena vertus, labai specifinis, nacionalinis, su kalbos ypatybėmis susijęs tautosakos žanras, antra vertus, tai – kultūrinė bendrybė, o paremių gyvavimas ir migravimas – visuotinis, globalus, neaprepiamas ir nesuvaldomas reiškinys. Kazys Grigas

1 *Paremijos* sąvoka vartojama bendriausia prasme ir apima tiek tradicines patarles, tiek naujuosius darinius; sąvokos *patarlė* ir *priežodis* vartojamos kalbant apie senųjų, tradicinių posakių klodą.

monografijoje „Lietuvių patarlės“ (1976), vėliau lyginamojoje studijoje „Patarlių paralelės“ (1987) puikiai atskleidė ir lietuvių patarlių bei priežodžių nacionalinį ypatingumą, ir jų vietą pareminiame Europos žemėlapyje. Lietuviai, kaip ir kitos tautos, turi daug tarptautiniams tipams priklausančių, t. y. didesniai ar mažesniai regionui bendrų, posakių. Kaip rašoma „Patarlių paralelių“ pratarinėje, „sugretinti tekstai iliustruoja ilgą laiką skirtingomis kalbomis kalbančių tautų kultūrų ryšius. Iš jų ryškėja poetinio mąstymo bendrybės, įveikusios kalbų, valstybių sienų, religijų barjerus, išplitusios dideliuose geografiniuose plotuose ir tenkinusios daugelio tautų dvasinius poreikius. Tai tarptautinis palikimas, kurio dalininkė yra ir lietuvių tauta“ (Grigas 1987: 6).

K. Grigo, kaip ir daugelio vyresniosios kartos komparatvistų, tyrimo objektas buvo per išstisus šimtmečius susiformavęs paremių klodas, žiūrint iš dabarties perspektyvos – senosios, arba tradicinės, patarlės bei priežodžiai. Keltas esminis klausimas apie patarlių tarptautiškumo pobūdį: ar meninių vaizdų ir tikrovės interpretavimo vienodumai radęsi dėl kultūrinės analogijos, ar tarptautinės patarlės kilusios iš bendro šaltinio, t. y. susijusios genetiškai. Pirmu atveju svarbi panaši įvairių sričių veikla, antru – „amžinas tautų ir kalbų kontaktavimas, įprotis nusižiūrėti į kitus, sugebėjimas perimti išmintį, sąmojų, patirtį“ (ten pat: 16)². Pasak K. Grigo, tipologinį patarlių bendrumą liudijančių pavyzdžių palyginti nedaug³. O štai genetinio ryšio siejamų tarptautinių patarlių kur kas daugiau – jų struktūros pagrindiniai elementai skirtingomis kalbomis sutampa nuosekliai, jie panašūs savo stilistika ir semantika (ten pat: 18).

XX a. antrojoje pusėje ir ypač XXI a. pastebima „svetimų“ posakių gausa vietinėje vartosenoje – jie nesunkiai atpažįstami kaip pasiskolinti, neretai nurodoma jų nacionalinė priklausomybė. Akivaizdu, kad tarptautinių posakių tipų formavimosi, vienu kalbų paremių plitimo į kitas kalbas situacija iš esmės pakitusi: internetinės sklaidos galimybės ir sparta nėra nelygintinos su prieš šimtmetį buvusios ar netgi XX a. vidurio sakininės ir rašytinės kalbos sklaidos galimybėmis. Tas pat pasakytina ir apie šaltinių bei paremiologinių tyrimų, padedančių nustatyti konkretaus posakio kilmę ir plitimo kelius, prieinamumą.

Paremių skolinimasis, kaip vienas iš tautinio pareminio fondo gausinimo būdų, straipsnio autorės dėmesį patraukė aprašant šiuolaikinę lietuvių paremių vartoseną (Zaikauskienė 2012: 153–163). Atidesnio žvilgsnio prirėkė, kai prieš porą metų lietuvių paremiologai sulaukė Wolfgango Miederio laiško su sąrašu angliškų posakių, kurie yra išversti į vokiečių kalbą ir tenai jau prigiję ar beprigijantys kaip

2 Kai kurie tyrėjai greta genetinės skiria dar vieną atitikmenų rūšį – dėl paremių migracijos ir skolinimosi susiformavusius tipus (Grigas 1976: 20).

3 Tai būdinga priežodiniams palyginimams: liet. *Baltas kaip sniegas*; lat. *Balts kā sniegas*; angl. *White as snow*; vok. *Weiß wie Schnee*; pranc. *Blanc comme la neige*; rus. *Белый как снег* (Veisbergs 2012: 18).

vietiniai. Profesorius domėjosi, kiek tie posakiai paplitę kitose kalbose⁴. Surinkti anglišku posakių vertimai į lietuvių kalbą kaip tik ir buvo paskata pasigilinti į svetimų posakių skolinimosi priežastis, jų adaptavimo galimybes ir pabandyti išryškinti vartotojo santykį su svetimais posakiais. Tiek tiriant XX–XXI a. sandūros lietuvių paremių vartoseną, tiek ieškant šių konkrečių amerikiečių paremių vertimų į lietuvių kalbą kaip patogiausiais ir prieinamiausiais naudotasi internetiniais ištekliais. Pokalbių forumų, socialinių tinklų, interneto komentarų tekstai laikyti šnekamosios kalbos ekvivalentu. Tirdama kitakalbių intarpų – pareminių skolinių – vartojimą autorė atliko nedidelę apklausą (jos rezultatai aptariami 33–34 p.).

Dauguma Europos tautų yra išleidusios paremių daugiakalbių sąvadų. Tai lengviausiai prieinami duomenys lyginamiesiems tyrimams. Tiesa, vis dar jaučiamas sąlygiškai naujų paremių rinkinių stygius (Mieder 2009). Kapitaliniame šaltiniuose sąvade „Lietuvių patarlės ir priežodžiai“ (2000, 2008, 2019), kuris šiaip nėra lyginamojo pobūdžio, taip pat pateikiama šiek tiek atitikmenų. Įprasta, kad kitakalbių atitikmenų randama senoms, gerai žinomoms patarlėms (pvz., *Ne viskas auksas, kas auksu žiba, Kas nedirba, tas nevalgo* turi atitikmenų visomis LPP teikiamomis kalbomis). Tačiau ilgainiui, didėjant paieškos galimybėms, ryškėja ir kitas vietinio posakio ir jo atitikmenų santykio aspektas – atitikmenų keliomis kalbomis turi pavieniai, vartojimo tradicijos neturintys lietuviški posakiai:

Didesni kalnai, didesnės ir pakalnės (2 var.) LPP III: 64

Lat. *Kur augsti kalni, tur dziļas lejas* Kok: 306; lenk. *Czym góra wyższa, tym dolina głębsza* Ad-Krz I: 721; vok. *Je höher der Berg, je tiefer das Thal; je grösser Mann, je grösser Fall* Wand I: 314; angl. *The higher the mountain the greater descent* Oxf: 373; lot. *Quo altior mons, tanto profundior vallis* Arth: 34; rus. *Что больше под горы, то выше в горы* ДальС I: 376.

Kalnas pagimdė pelę (1 var., pa.: Manė didelį dalyką, išėjo niekas – LTR 2202(30/5)) LPP III: 65

Lenk. *Góra mysz porodziła* Ad-Krz I: 721; vok. *Der Berg hat eine Maus geboren* Wand I: 316; angl. *The mountains have brought forth a mouse* Oxf: 547; lot. *Parturient montes, nascetur ridiculus mus* Arth: 1360; rus. *Гора родила мышь* ДальС I: 375.

Labiausiai tikėtina, kad šie posakiai palyginti neseniai nusižiūrėti iš kurios nors kalbos ir per kurią nors kalbą atėję.

Lietuvių paremiologijoje ir paremiografijoje lyginant lietuvių ir kitų kalbų analogiškus posakius įprasta vartoti patarlės atitikmens sąvoką (Grigas 1987: 6–33; LPP I: 10 ir kt.). Paremių atitikimo laipsniui nusakyti tinka frazeologijos terminai:

4 Apie tai užsimenama naujausioje W. Miederio monografijoje (Mieder 2019: 4–8); iki tol jis ne kartą yra rašęs apie vokiečių perimtas anglų-amerikiečių paremijas (Mieder 2005a: 66–68, 2010: 35–54, 2014: 55–79 ir kt.).

„visiški ekvivalentai yra frazeologizmai, kurių vaizdinis pagrindas, (ne)motyvacija ir vartojamumas sutampa. Daliniais ekvivalentais gali būti laikomi frazeologizmai, kurie skiriasi vienu ar keliais minėtais aspektais“ (Masiulionytė, Šileikaitė 2008: 210, cit. iš Masiulionytė 2010: 16). Yra tiksliai semantiškai ir sintaksiškai sutampančių paremių, tautiškumo požymių turinčių tik leksikoje. Daugelį patarlių sieja bendri meninio vaizdo (*naujos šluotos, dovanoto arklio* ir pan.) motyvai. Tas pats meninis vaizdas skirtingose kalbose gali būti reiškiamas kiek kitomis priemonėmis, siekiant didesnio įtaigumo jis gali būti kiek pakeičiamas, gali būti pasitelkta specifinių kalbos priemonių (Grigas 1976: 28). Semantiškai sinonimiškas, t. y. tą pačią idėją reiškiančias, bet skirtingų meninių vaizdų pagrindu sukurtas, paremijas galėtume laikyti tik semantinio lygmens atitikmenimis (pvz., liet. *Nuo vilko bėgo, ant meškos užbėgo* ir lenk. *Z deszczu pod rynnę* Ad-Krz I: 423 ‘Nuo lietaus [bėgo], po latakų [pataikė]’).

Įprastai iš kitų kalbų perimami vaizdingieji posakiai – frazeologizmai, patarlės bei priežodžiai – yra išverčiami. Tokios paremijos toliau bus vadinamos *p a r e m i - n i a i s v e r t i n i a i s* (angl. *translation loan*)⁵. Jie gali būti pažodiniai (arba beveik pažodiniai), kai perimama originalaus posakio reikšmė (pvz., *Laikas – pinigai* (angl. *Time is money*); *Kaimyno žolė visada žalesnė* (angl. *The grass is always greener on your neighbor’s lawn*). Tokiuose vertiniuose gali pasitaikyti leksinių sutapimų, pavyzdžiui, tarptautinių žodžių (pvz., *Iš nugaros l i c ė j u s, iš priekio m u z i e j u s* (rus. *Сзади – л у ч е ў, cneпeдy – м у з e ў*). Kita vertinių rūšis – apytikriai vertiniai, kai perimamas pareminis įvaizdis, kuris lietuvių kalba įgyja kitokią sintaksinę raišką (pvz., *Ne laikas perkėloje keisti žirgus* (angl. *Don’t swap (switch) horses in mid-stream*). Kartais svetimas posakis įterpiamas originalo kalba – tai *p a r e m i - n i a i s k o l i n i a i* (angl. *full loans*). Pasitaiko ir vertinių-skolinių – dvikalbių hibridinių posakių. Suprantama, ne visos išverstos paremijos ir kitakalbiai intarpai prigyja, dalis jų tėra okazionalizmai.

Sociolingvistai, pastaraisiais dešimtmečiais aktyviai tyrę įvairius skolinimosi procesus, yra išskyrę gana universalias pagrindines skolinimosi priežasčių grupes: a) designatinės priežastys – naujoms realijoms ir sąvokoms aprašyti; b) semantinės priežastys – reikšmės skirtumams išryškinti, niuansams išgauti, kai naujėsios ir savos sąvokos turinys sutampa tik iš dalies; c) stilistinės priežastys – kalbai pagyvinti, tam tikroms asociacijoms ar stilistiniam poveikiui sukelti, stilistiškai pažy-

5 Kalbant apie frazeologizmų vertimo strategijas, vertimo teorijoje skiriami keli būdai: 1) „ekvivalentas – tai frazeologinis atitikmuo, originalo ir vertimo kalbose turintis tą pačią semantiką ir tos pačios leksinės bei gramatinės išraiškos vaizdą; 2) analogas – kitokios leksinės sudėties pastovus žodžių junginys, turintis kitokią vaizdinį pagrindą, bet savo reikšme ir stilistika atitinkantis originalą; 3) prasminis vertimo būdas – kai frazeologizmo turinys perteikiamas vienu žodžiu ar laisvu žodžių junginiu; 4) kalkė – pažodinis frazeologizmo vertimas“ (Šimėnaitė 1980: 185–191, cit. iš Masiulionytė 2010: 19).

mėti; d) sociopsichologinės priežastys – kitos kultūros išmanymui ir tapatinimuisi su ja demonstruoti, maištaujančiai prieš vyraujančias socialines normas tapatybei išreikšti (Vaicekauskienė 2007: 43). Vienas šio tyrimo tikslų – išsiaiškinti, kokios pagrindinės paremių skolinimosi priežastys.

DIDŽIŲJŲ KALBŲ ĮTAKA XX–XXI A. LIETUVIŲ NACIONALINIAM PAREMINIAM FONDUI

Kitų kalbų ir kitų kultūrų poveikis tautos pareminiam fondui gali būti kelerio- pas – tiesioginis, t. y. etnis, ir netiesioginis – kultūrinis (Veisbergs 2012: 33). XX–XXI a. pradžioje imta kalbėti ne tik apie galingųjų kalbų ir kultūrų poveikį nacionalinėms kalboms (Pupkis 1994: 6–7; Girdenis, Pupkis 1996: 4; Paulauskienė 1996: 3; Vidžiūnas 1998: 17; Rudaitienė 2014: 113 ir kt.), bet ir apie jų įsigalėjimo nulemtą dalies paremių visuotinį paplitimą (Mieder 2005a). Pasak latvių frazeologizmų skolinimosi procesus tyrinėjančio Andrejo Veisbergo, daugiausia puristų nepalankumo kliūva frazeologiniams vertinimams, tautine kalba turintiems sinonimiškų vietinių atitikmenų (Veisbergs 2012: 37).

Vakarų paremiologijoje daugiausia kalbama apie anglų kalbos įtaką paremių plitimui: kaip kadaise klasikinė ir viduramžių lotynų kalba buvusi Europos *lingua franca*, taip dabar anglų kalba įgyjanti panašų statusą ir veikianči paremių sklaidą ir Europoje, ir už jos ribų (Mieder 2008: 234). Patarlės anglų kalba vartojamos ne tik Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, bet ir neanglakalbėse šalyse. Amerikoje gyvuojančios paremijos labai skirtingos tiek kilmės, tiek gyvavimo trukmės požiūriu. Tikėtina, kad kai kurios nacionalinės patarlės buvo išverstos į anglų kalbą (pvz., Amerikos imigrantų), paskui pasklido po pasaulį ir, savo ruožtu, buvo išverstos į kitas nacionalines kalbas; pavyzdžiui, lietuvių jau vartojamas pareminis su pamuilėmis išpilamo kūdikio įvaizdis atėjęs iš vokiečių, tačiau mus veikiausiai pasiekęs per anglų kalbą (Mieder 1993a: 193–224). Taigi, nepaisant skaitmeninės pažangos teikiamų galimybių, net ir naujai nacionalinėje vartosenoje prigijusių posakių kilmę kartais nustatyti nelengva. Štai posakį *Gulinčio nemuša* LPP II: 382 (angl. *Don't kick a fellow when he is down*), XX a. pirmojoje pusėje įtrauktą į manomai amerikietišku posakių rinkinį, W. Miederis laiko amerikietišku, tačiau analogiškas posakis žinomas rusų kalba: *Лежащего не бьют* ДальС II: 245⁶, tad veikiausiai kaip tik iš rusų kalbos jį ir esame išsivertę į lietuvių.

6 Rusiškas posakis siejamas su nuo seno per kumštynes taikoma taisykle nemušti parkritusio priešininko (<http://www.rusaying.ru>, žiūrėta 2019-06-04). Šio gerai žinomo ir vartojamo posakio Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Patarlių ir priežodžių sisteminėje kartotekoje turime vos kelis sovietmečiu ir XX a. pabaigoje užrašytus variantus. Tikėtina, kad tautosakos rinkėjai jo neužrašinėjo žinodami ar nujausdami jį esant nelietuvišką.

Rusų kalbos ir kultūros poveikis

Tiriant tam tikro laikotarpio paremių vartoseną, labai svarbus istorinis-kultūrinis kontekstas. Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama XX a. antrajai pusei ir ypač XXI amžiui. Neišvengiamai tenka minėti sovietmetį, nes kultūrinį ir kalbinį jo poveikį lietuvių pareminiam fondui jaučiame iki šiol.

Specifinis sovietmečio pareminis palikimas iš esmės nėra tirtas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, į vadinamąsias tarybines patarles, kurių viena kita privalomai paskelbta XX a. šeštojo septintojo dešimtmečių patarlių rinktinėse („Patarlės ir priežodžiai“, 1958; LTt V), žiūrėta kaip į ideologinę liaudies kūrybos klastotę, nevykusią jos imitaciją. Žvelgiant iš dabarties pozicijų šie posakiai kai kada gali būti įdomūs kaip tradicinių patarlių imitavimo reiškinys, t. y. kaip viena iš galimybių rasti naujoms paremioms: *Bijo kaip buožė kolūkio* (6 var.) LPP III: 386; *Vagia kaip buožė iš darbininko*⁷ (9 var.). Kitais atvejais sovietmečio paremijos tyrinėtinos kaip vertiniai iš rusų kalbos. Daugiausia tai su kolektyvizacija ir neva su valstietiškuoju gyvenimo būdu susiję posakiai, kuriuose minimos sovietmečiui būdingos realijos – kolūkis, buožė: *Kas į kolūkį nuėjo, vargo, bėdų neregėjo* LPP III: 387, plg. rus. *В колхозе жить – беду-горе (беда-горе) забыть* Мок: 422; *Kolūkyje plerpus nereikalingas, kas gerai dirba, tas garbingas* LPP III: 387, plg. rus. *В колхозе язык не в зачет, кто работает – тому почет* Мок: 422; *Vieningas kolūkis – gausus ir derlius* LPP III: 387, plg. rus. *Был бы дружный колхоз, а урожай будет* Мок: 422. Posakiai sukurti arba išversti siekiant perteikti rusiško posakio mintį, bet lietuviški atitikmenys – daliniai, jie nėra tikslūs vertiniai⁸. Matome akivaizdžią pastangą posakį lietuvių kalba padaryti kuo skambesnę ir netgi kuo tradiciškesnės formos: žodžiai rimuojami (*nuėjo – neregėjo; nereikalingas – garbingas*), imama tipiška dvinarė struktūra, kuria reiškiamas priežastinis ryšys (plg. *Ilgas plaukas – trumpas protas*). Šie ankstyvieji sovietmečio „kūriniai“ nepaplito ar buvo paplitę menkai, už juos populiariesni galėjo būti humoristinių dainelių, talalinių fragmentai (pvz., *Verkia ožka ir višta, prie kolchozo pririšta* LPP III: 387; *Nei mėsytės, nei dešrytės, tik raudonos vėliavytės*). Taigi šio tipo paremijos veikiau yra okazionalizmai, pastebimai lietuvių pareminio fondo nepaveikę.

Akivaizdus sovietmečio palikimas – posakis *He голова, a дом советов*, iki šiol pasitaikantis lietuviškuose kontekstuose originalo kalba:

Jis, kaip rusai sako: n e g o l o v a, a d o m s o v e t o v. Su juo apie bet ką gali pašne-kėti ir padiskutuoti klase.tv3.lt/forumas, žiūrėta 2017-03-06 (cituojamuose pavyzdžiuose išretinta mano – D. Z.).

7 Publikuotų paremių pavyzdžiai imami iš LPP, nepublikuotų – iš Patarlių ir priežodžių kartotekos (pastaruoju atveju signatūra nerašoma).

8 Rusiškos sovietinės paremijos kurtos agitaciniais tikslais pagal užsakymą, bet kurtos įgudusiai, pagal tradicinių rusų patarlių modelį ir kai kurias nuo pastarųjų sunku atskirti (Даниленко 2017).

N i g o l o v a p r i a m t a k i, a d o m s o v e t o v. Mąstymas beveik kaip mano. Cool bratanas www.f-1.lt/, žiūrėta 2017-03-06.

Priešpaskutinis man labiausiai patinka. Tas sparniukas taip romantiškai ir žvaigždutės nėrinuotos! Pas Jus, kaip anksčiau sakydavo, n e g o l o v a, a d o m s o v e t o v www.liveinternet.ru, žiūrėta 2017-03-06.

Pas <...> n e g a l v a a n t p e č i ų, o „d o m s o v e t o v“... www.facebook.com/15min/postst, žiūrėta 2019-11-11.

Iš įvadinių frazių matyti vartotojo santykis su posakiu, jo vertinimas – nurodoma, kad tai rusiškas posakis, vartotas seniau. Šį posakį derėtų laikyti pareminiu skoliniu, nes bent jau sovietmečio kartoms jis gerai žinomas ir jų vartojamas. Patarlių ir priešodžių kartotekoje turimas posakio pažodinis vertimas, vadinamoji kalkė: *Galva – patarimų namas* (LTR 6084(147), užr. 1992 m. Linkuvoje), tačiau šiaip ši paremija lietuviškai nevartojama – veikiausiai dėl neišverčiamo žodžių junginio *дом советов*.

Kur kas labiau lietuvių pareminį fondą pakeitė įvairios su sovietmečio populiarą kultūra susijusios frazės, daugiausia – filmų citatos. Jos vartotos ir tebevartojamos tiek lietuviškai, tiek originalo kalba: *Tu dantų nešiepk ir svetimo neliesk!; Broliai milžinai, kurie skrynioj amžinai; Paskaičiuokim, protingieji kurmiai; Ryte pinigai, vakare kėdės, vakare pinigai, ryte kėdės; Утром деньги, днём стулья. Днём деньги, вечером стулья* ir kt.

Tikėtina, kad sovietmečiu dėl stiprios rusų kalbos įtakos perimta ir tradicinių rusų patarlių, iki tol lietuvių nevartotų⁹. Rusų nuo seno žinomo posakio sutrumpintas variantas *Nei žuvis, nei mėsa* (rus. *Ни рыба, ни мясо [ни кафтан, ни ряса]* ДальС IV: 116)¹⁰ pastaruoju metu viešojoje erdvėje vartojamas įvairiai: vien vertinys, vertinys ir jo originalas, skolinys, taip pat vertinys su nuoroda, kad tai rusų posakis. Į tokį dvejoją posakio vartojimą – originalo kalba ir išverstą į vietinę kalbą – atkreipia dėmesį A. Veisbergas; jo manymu, dažniausiai taip nutinka ankstyvojoje skolinimosi stadijoje, nes skaitytojas gali nežinoti posakio originalo kalba. Lygiagretus kitakalbio intarpo ir vertinio gyvavimas esą rodo kalbų santykio stiprumą, taip pat gali atspindėti skolinimosi dinamiką, kai vienos rūšies skoliniai ilgainiui

9 Ilgametis slavų kalbų ir kultūrų poveikis lietuvių pareminiam fondui – plati tema. Šiek tiek apie tai užsimenama „Patarlių paralelėse“ (Grigas 1987: 19–20, 31–32). Neretai atskirų tautų patarlių atitikmenis sieja leksiniai ryšiai, galintys pasufleruoti posakio kilmę. Veikiausiai iš slavų pasiskolinome posakį *Kokia viera, tokia ir apiera* (balt. *Якая вяра, такая ахвяра*, lenk. *Jaka wiara, taka ofiara*), o baltarusiai vartoja baltišką priešodį *Больш бяды, як науды* (ten pat: 20). Posakių su slaviška leksika rastume ne vieną: *Dievas t r a i c e myli* LPP I: 528 (seniausias užrašymas 1929 m.), plg. rus. *Бог любит тpоуцy*; *Giminė – d a i m n i e* LPP II: 237. Kalbininkai teigia, kad XX a. pabaigoje didžiausią leksinių skolinių dalį sudarė slavizmai (Jakaitienė 1980: 59).

10 Angliškai ši patarlė skamba *Neither fish nor flesh (nor good red herring)* Oxf: 264.

pakeičia kitos rūšies skolinius (Veisbergs 2012: 50). Kalbant apie rusų ir lietuvių kalbų santykį XX a. antrojoje pusėje–XXI a., veikiausiai rusų kalba jau yra „nu-einančioji“, t. y. vis blogiau mokama, todėl posakis vėl verčiamas į lietuvių kalbą. Neretai, o gal net dažniau, jis tiesiog įterpiamas originalo kalba, nes identifikuojamas kaip rusiškas ir lietuviškai „neskamba“, manoma, kad gali būti neatpažintas:

Kai darbas painiojamas su linksmybėmis, kaip rusai sako, išeina „N i r y b a, n i m i a s o“ („Nei žuvis, nei mėsa“) gyvbudas.lrytas, 2009, žiūrėta 2017-03-06.

„N i r y b a, n i m i a s o...“

Čia toks rusiškas posakis man labai tiko ir pritiko: „nei žuvis, nei mėsa“. O po teisybei, tai fotografijose kiaušinis <http://liepute.blogspot.lt>, 2010, žiūrėta 2017-03-06.

Liberastai – „n i r y b a, n i m i a s o“, konservai – bestuburių gentis www.ekspertai.eu, 2012, žiūrėta 2017-03-06.

Lietuviai turi posakių nusakyti, kad kas nors yra „nevykęs, prastas, neapsisprendęs, nežinia kas“: *Nei šioks, nei toks* (9 var.); *Nei keptas, nei virtas* (13 var.); *Nei baltas, nei juodas* (9 var.), populiariausi iš jų – *Nei Dievui žvakė, nei velniui šakė* LPP I: 552 (109 var.); *Nei velnias, nei gegutė* (100 var.). Nors pastaroji paremija tiek semantiškai, tiek struktūriškai analogiška rusiškam posakiui ir kuo puikiau jį pakeičia, vis dėlto gana populiarus ir rusiškas posakis. Jis laikytinas pareminiu skoliniu. Tai ypač stipraus lingvistinio ir kultūrinio poveikio rezultatas: ima atrodyti, kad svetimas posakis įtaigėnis ir semantiškai tiksliau atitinka pavartojimo intenciją.

Taip pat ir rusiškas pareminis intarpas *Доверяй, но проверяй*¹¹ veikiausiai prigi-
jo, nes tokiai situacijai nusakyti neturime skambaus lietuviško posakio, o išverstas jis nepatrauklus:

Skirtumas tarp laidų matuojamas ometru. Iš patirties galiu pasakyti, kad Ebitos laidas varžą turėjo gerą, bet, kaip kad sakoma rusų patarlėje, д о в е р я й, н о п р о в е р я й (pasitikėk, bet patikrink) <http://forum.lrytas.lt/>, žiūrėta 2019-10-29.

PASITIKĖK, BET PATIKRINK

(д о в е р я й, н о п р о в е р я й; trust but verify)

Lietuviškai šis posakis neskamba taip, kaip rusiškai:) Nors rusų kalbos taip ir neįvaldžiau taip, kaip norėčiau, bet šis posakis labai gerai man yra įstrigęs nuo vaikystės <https://www.facebook.com/gydantilekste/posts/>, žiūrėta 2019-10-29.

11 Ši rusų patarlė anglų kalba paplito kelis kartus pavartota JAV prezidento Ronaldo Reigano, diskutuojant su Sovietų Sąjunga dėl branduolinio nusiginklavimo (apie 1984–1987 m., https://en.wikipedia.org/wiki/Trust,_but_verify, žiūrėta 2019-10-31).

Išvada, tikriausiai, paprasta – Д о в е р я ъ, н о п р о в е р я ъ. Keisčiausia, kad kai kam orus beveik pavyko atspėti <http://paulius.rymeikis.lt/kas-geriausiai-prognozuojatorus/>, žiūrėta 2019-10-29.

Šią paremią, kaip ir *Для особенно тупых; Сила есть, ума не надо; Умный в гору не пойдёт, умный гору обойдет*¹², iš rusų perėmė ir latviai (ten pat: 136–142), tikėtina, ir kitos Sovietų Sąjungai priklausiusios tautos.

Tiek anglų, tiek rusų bei kitos įtakingos kalbos perima kitų kalbų posakius: pavyzdžiui, lietuvių vartosenoje pasitaikantis posakis *Iš nugaros licėjus, iš priekio muziejus* greičiausiai perimtas iš rusų kalbos (*Сзади – лицей, спереди – музей*), nors iš tikrųjų tai lenkų detektyvų rašytojos Joannos Chmielewskos romano „Palslaptis“ („Tajemnica“, 1993) citata (*Z tyłu liceum, z przodu muzeum*). Rusų kalba šia reikšme – pagyvenęs žmogus, besistengiantis atrodyti pernelyg jaunai, atrodo juokingai – vartojamas dar ir kitas, aiškiai sovietmečiu atsiradęs posakis: *Сзади – пионерка, спереди – пенсионерка* (pagal russian_argo.academy.ru). Ir šį posakį verčiame į lietuvių kalbą, bet vis dėlto dažniausiai tik aiškindami originalų posakį, kuris įprastai į lietuvišką tekstą įterpiamas rusiškai, pavyzdžiui:

Jei ką, mano figūra neįtakoja vertinimo, pagal amžių ji ideali, iš serijos „с з а д у – п и о н е р к а, с п е р е д и – п е н с и о н е р к а“ (iš nugaros – pionierė, iš priekio – pensininkė) <https://www.supermama.lt>, 2012, žiūrėta 2017-03-09.

Suprantama, prigijo posakis su *licėjus* ir *muziejus* opozicija: jį palanku versti dėl jame esančių tarptautinių žodžių, kurie ir lietuvių kalba, nors ir ne taip gerai, vis dėlto garsiškai dera. Sinonimiško lietuviško posakio neturime. Mūsų tradiciniuose posakiuose minimas brandžiam amžiui nederamas elgesys (*Žilė galvon, velnias uodegon; Gailėkis jauno mirštančio, seno dūkstančio*), kartais tiesiog apibendrinama: *Kas tinka jaunam, netinka senam*. Grožis tradicinėse paremijose yra prigimtinis jaunystės atributas, o senam tenka pasitelkti kitas priemones: *Jaunas – su gražumu, o senas – su drabužiu; Jauną zūbai, seną rūbai dabina; Jauno tik akys, seno tik skvernai*. Naujasis posakis su *licėjus* ir *muziejus* opozicija, paremiškos formos ir paremiškos idėjos, pasirodė esąs šiuolaikiškas, šmaikštus, skambus ir tiesiog užpildė komunikacinę tuštumą. Dėl tos pačios priežasties sovietmečiu prigijo ir posakis *Kas nerizikuoja – negeria šampano* (rus. *Кто не рискует, тот не пьет шампанское*)¹³.

12 Citata iš Sergejaus Michalkovo eilėraščio „Nuotykis kalnuose“ („Происшествие в горах“, 1938; <https://dic.academic.ru>, žiūrėta 2019-10-29). Ši rusų paremija į lietuvių kalbą išversta *Protingas į kalną neis, protingas kalną apeis*.

13 Manoma, kad posakis atsirado XX a. septintajame aštuntajame dešimtmėčiais; jis galbūt yra literatūrinės kilmės, o gal atėjęs iš kino filmo (<http://forum.lingvo.ru/>).

Anglų kalbos poveikis

Lietuvai 1990 m. atkūrus nepriklausomybę atsivėrė naujos, visai kitokios visuotinės komunikacijos galimybės. Prasidėjo anglų kalbos, o per ją anglakalbių kultūrų realijų plitimo era. Mus šis reiškiny, palyginti su kitomis pasaulio kalbinėmis bendruomenėmis, ėmė veikti vėlai, bet intensyviai. Štai anglų kalbos įtaka latvių kalbai, kuri pokario laikotarpiu buvo apsilpusi, pasak A. Veisbergo, vėl sustiprėjo XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje septintojo pradžioje (ten pat: 147).

XX a. paskutiniais dešimtmečiais aiškiai padidėjo verstinės frazeologijos srautas, ir tai sietina su tuomet atsiradusiu poreikiu ir galimybėmis versti kitakalbius tekstus – tiek publicistinius, tiek grožinius. Šis laikotarpis kartais vadinamas vertimo aukso amžiumi (Pažūsis 2014: 7). Ilgą laiką galiojusi nuostata kitų tautų frazeologijai ieškoti vietinių atitikmenų¹⁴ ne visuomet betiko – lietuviški posakiai tiesiog ne visada dera prie, sakykim, grožinio kūrinio kultūrinio kolorito. Kaip XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje apie Viktoro Hugo „Vargdienių“ vertimą rašė Laima Rapšytė, „lietuvių frazeologija remiasi daugiausia nacionaliniais vaizdais. <...> O į prancūzišką dirvą lietuviškų akėčių neperkelsi“ (Rapšytė 1979: 373). Tradiciniai posakiai neretai būna „suvokiami kaip specifinės lietuvių žodinės kultūros apraiškos ir pragmatiniu požiūriu svetimi anglakalbių šalių komunikacinei aplinkai, amerikietiškajam miesto slengui ar žargonui“ (Pažūsis 2014: 300). Tokiais atvejais vertėjai arba išverčia perkeltinės reikšmės posakį aprašomuoju būdu, arba, jeigu įmanoma, perteikia originalią kitos kalbos metaforą¹⁵.

Lietuvių pareminių posakių aruodas nuo seno pildėsi per pasaulinės literatūros vertimus, ir kai kurie folklorizavęsi autoriniai posakiai skelbti drauge su tradicinėmis patarlėmis. Vis dėlto dalis jų, kaip autorinė kūryba arba kaip patarlių bei priežodžių žanrui nepriklausantys, į lietuvių paremiologijos tyrimų lauką nepakliūdavo. Pasak Vincento Drotvino, kai kurie anglų frazeologizmai ateina su anglų autorių vertimais nuo XIX amžiaus. Pavyzdžiui, Hamleto „būti ar nebūti“ savo lietuvišką gyvenimą pradėjęs, kai 1880–1884 m. poemą paskelbė Jurgis Zauerveinas – dabar šis posakis populiarus tiek šnekamojoje kalboje, tiek rašytiniuose tekstuose. Anksčiausiai iš anglų kalbos kilusių frazeologizmų ar šiaip vaizdingų posakių vienas kitas randamas 1936 m. išleistame „Tarptautinių žodžių žodyne“ (Drotvinas 2011). Latvių pirmieji vertimai iš anglų kalbos taip pat pasirodė XIX a. pabaigoje, nors anglų kūryba jau anksčiau latvius pasiekė per vokiečių kalbą, o frazeologija imta skolintis tik XX a. pradžioje (Veisbergs 2012: 147).

14 Ir dabar esama tokios nuostatos. Vieno vertimų biuro interneto svetainėje randame: „Vertėjams, susidūrusiems su frazeologizmu tekste, kyla nelengva užduotis – reikia ne tik išversti posakį, bet ir pritaikyti atitikmenį iš lietuviškų frazeologizmų“ (<https://vertimukaraliai.lt/tekstu-vertimo-subtilybes/>, žiūrėta 2019-09-27).

15 Plačiau apie frazeologizmų vertimo problemas žr. Matusėvičius, Valionis 1980.

Kaip minėta, vienas iš akstinių pasigilinti į anglų paremijų poveikį lietuvių pareminiam fondui buvo W. Miederio atsiųstas anglišku posakių sąrašas. Internetė stengtasi surasti kiekvienos paremijos vertimą:

1. **An apple a day keeps the doctor away**
*Obuolys – vienas, daktaro – nė vieno / Po obuolį kasdien – daktaras šalin /
 Obuolį po vieną – daktaro nė vieno*
2. **The grass on the other side of the fence always looks greener**
*Žolė visada žalesnė anapus tvoros / Už tvoros žolė yra žalesnė / Kitoj pusėj tvoros
 žolė žalesnė / Kaimyno kiemo žolė (visada) žalesnė / Žolė kaimyno kieme visada žalesnė*
3. **One picture is worth a thousand words**
*Vienas vaizdas vertas tūkstančio žodžių / Vaizdas vertas tūkstančio žodžių /
 Vienas vaizdas – tūkstantis žodžių*
4. **It takes two to tango**
Tango šokama dvieme
5. **Don't put all of your eggs into one basket**
*Nedėk visų kiaušinių į vieną pintinę / Nesudėkite visų kiaušinių į vieną pintinę /
 Negalima dėti visų kiaušinių į vieną pintinę*
6. **The early bird catches the worm**
Ankstyvas paukštis pagauna kirminą
7. **Good fences make good neighbors**
Gera tvora – geri kaimynai
8. **Don't swap (switch) horses in mid-stream (the middle of the stream)**
*Perkėloje arklių niekas nekeičia / Ne laikas perkėloje keisti žirgus / Nedera arklius
 keisti perkėloj*
9. **The only good Indian is a dead Indian**
Geras indėnas – miręs indėnas / Geras indėnas – negyvas indėnas
10. **The show must go on**
Šou turi tęstis
11. **The glass is either half empty or half full**
*Kokią matai stiklinę – puspilnę ar pustuštę? / Puspilnis ar pustuštis? /
 Stiklinė pustuštė ar puspilnė?*
12. **Think globally, act locally**
Galvok globaliai – veik lokaliai! / Galvok lokaliai – veik globaliai
13. **Someday they will give a war and nobody will come**
 –
14. **Diamonds are a girl's best friend**
Deimantai – geriausi merginų draugai / Deimantai – geriausi moterų draugai

15. ***You have to kiss a lot of frogs (toads) to find a (your handsome) prince***

Dažnai turime pabučiuoti ne vieną varlę, kol surandame savo Žavųjį princą (Pelenę) / Sako, kad norint rasti princą, gali tekti pabučiuoti daug varlių

16. ***A dog is man's best friend***

Šuo – geriausias žmogaus draugas

17. ***No news is good news***

Jokių naujienų – geros naujienos / Gera naujiena – jokių naujienų

Ieškant šiuos angliškus posakius atitinkančių lietuviškų, taip pat fiksuojant jų gyvavimo paliudijimus ir variantiškumą, paaiškėjo, jog priimame ir perimame ne viską. Keltina prielaida, jog tam, kad svetimas posakis pritaaptų nacionalinėje terpėje, reikalingos tam tikros tautosakinės, kalbinės ir kultūrinės sąlygos. Pateiktieji angliški posakiai skirtingi tiek kilmės, tiek vaizdingumo, tiek raiškos, tiek funkcionalumo požiūriu. Vieni susiję su ekonomika, verslu, kiti su pramogų pasauliu, tretį su žmonių santykiais. Jų lietuviški vertimai vieni labiau vykę, kiti mažiau. Svetimai paremijai netgi gali būti suteikta mūsų tradicinėms patarlėms būdinga forma, pavyzdžiui, *Ne laikas perkėloje keisti žirgus* (plg.: *Ne laikas arti, kai reikia sėti; Ne laikas šunis lakinti, kai vilkas kieme / bandoje*).

Kada nors prasidės karas, bet nebus kas kariauja. Kurie posakiai lietuvių nesudomino ar sudomino visai menkai? Iš septyniolikos paremijų sąrašo internetinėje erdvėje nepavyko rasti tik vieno posakio lietuviškos versijos: *Someday they will give a war and nobody will come* ('Kada nors prasidės karas, bet nebus kas kariauja / niekas neateis kariauti'). Ši amerikiečių rašytojo Carlo Augusto Sandburgo (1878–1967) poemos „Liaudis, taip“ ("The People, Yes", 1936) citata septintajame dešimtmetyje vartota kaip prieš Vietnamo karą nukreiptas šūkis, buvo populiarūs hipių plakatuose, pasirodydavo įvairiuose antikarinuose, rinkiminiuose kontekstuose. Lietuvių patarlių ir priežodžių kartotekoje turimi posakiai, kuriuose minimas karas, – pavieniai, palyginti nauji, išskyrus *Karui kilus, pametęs ir valgį, galąsk dalgį* (seniausi užrašymai Lauryno Ivinskio kalendoriuje, Motiejaus Valančiaus „Patarlėse žemaičių“, Mykolo Miežinio žodyne). Daugiau randame posakių su slavizmu *vaina* (populiariausi *Po vainų varnai tunka; Per vainą visaip prisieina: ir gyvą pagauna, ir negyvą nušauna*), yra paremijų, kuriose minimas *žalnierius, žalnierystė*, kareivis. Kai kuriose karas matomas kaip blogybė (*Žalnieriai – piktos rykštės*, t. y. karas – didelė nelaimė; *Žalnierystė – menka ponystė*), kitos taikomos – kartais ir humoristiškai – įvairioms buitinėms situacijoms (jau minėtas *Per vainą visaip prisieina; Apsaugok, Dieve, nuo maro, bado, vainos ir nuo bobos nespakainos*). Angliškas posakis mūsų tautosakinėje-kalbinėje terpėje nebuvo patrauklus dėl pakrikos, patarliškai „nedrausmingos“ formos ir neskaidrios minties, nors pati pacifistinė posakio idėja šiuolaikinei visuomenei galėtų būti svarbi.

Obuolį po vieną – daktaro nė vieno. Kai kurių anglišku posakių vertiniai yra aiškūs okazionalizmai – jie kol kas neprigijo ir nevartojami. Štai posakis *An apple a day keeps the doctor away* (~ Jei kasdien suvalgysi po obuolį, tau neprireiks gydytojų, t. y. būsi sveikas) pasaulyje jau vartojamas ne viena kalba (vok. *Ein Apfel pro Tag hält den Arzt fern*; isp. *A diario una manzana es cosa sana*), bet pas mus neprigijęs. Tai medicininė patarlė, kokių rasime daugelio tautų pareminiame fonde (posakiai apie sveikatą, mitybą, kūno organus ir pan.). Manoma, kad anglų kalba ši patarlė išpopuliarėjo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, bet spausdintiniame šaltinyje ji aptikta tik 1913 metais (Mieder 1993a: 163). Angliškai posakis lakoniškas, sklandus, rimuotas. Jį išsiversti, išlaikant jo meninio vaizdo ir ritmiškos struktūros vienovę, sunku. Anglakalbėse bendruomenėse dabar neretai vartojama vien struktūra *An X a day keeps an Y away*, obuolio ir gydytojo realijas pakeičiant kitkuo (*An onion a day keeps the world away* ‘Kasdien suvalgysi po svogūną – visas pasaulis laikysis atokiai’; *A murder a day keeps boredom away* ‘Kasdien ką nors nudaigosi, kas yra nuobodulys nežinosi’). Mums ši sintaksinė struktūra neparaniki, veikiausiai todėl lietuviai šios paremijos ir nepamėgo, nors mitybai skirtuose straipsniuose randame ją cituojamą ir bandomą išversti:

Kaip sako anglų patarlė – „p o o b u o l i k a s d i e n – d a k t a r a s š a l i n“ („An Apple a Day Keeps the Doctor away“). Mokslininkų teigimu, obuolyje yra daug vitamino C, kuris vienas geriausių žmogaus imuninės sistemos draugų <http://alytausgidas.lt>, 2010, žiūrėta 2017-03-08.

Atkreiptinas dėmesys ne tik į dvejoją – išverstą ir originalų – posakio teksto pateikimą, bet ir į įvadinę frazę „kaip sako anglų patarlė“: taigi čia tik cituojamas svetimas posakis, nelaukiant jo savu, lietuvišku. Pavyko rasti ir labiau vykusį mėginimą išverstą posakį įsprauti į tradicinėms lietuvių patarlėms būdingą sintaksinį rėmą (plg.: *Boba iš ratų – ratams lengviau; Jaunas tinginiausi – senas ubagausi*) – matome sąmoningą pastangą adaptuoti svetimą paremiją:

Europos sveikos mitybos dieną Klaipėdos pradinukai šiandien minėjo krimsdami obuolius – buvo siekta obuolių valgymo rekordo. <...> Personażas Obuolys paskelbė akcijos „O b u o l i j p o v i e n ą – d a k t a r o n ė v i e n o“ startą ir neskubėdami po obuolį turėjo suvalgyti kuo daugiau mokyklos bendruomenės narių <http://www.ve.lt>, 2016, žiūrėta 2017-03-08.

Poreikis net ir paprastus, buitiskus tekstus pailiuustruoti vaizdingais posakiais grįstas ne vien stilistiniais sumetimais: sąmoningai ar nesąmoningai panaudojama tradicinėms patarlėms būdinga bendroji funkcija – argumento, autoriteto. Galima

stebėtis, kad tam imama kitos tautos paremija, tačiau taip išplečiamas argumento galiojimo laukas, argumentas atrodo svaresnis. Be to, lietuviai nei apie obuolių, nei apie kitų vaisių ar daržovių naudą posakių neturi. Tarp lietuvių medicininės tematikos posakių randame primenantį anglišką patarlę: *Jėgu saula gryčion neįjeina, doktoras ataina* 362 (K. Šaulys, „Juodžiūnų tarmė“, cit. iš Stundžienė 1993: 188). Turint galvoje, kad Kazimieras Šaulys emigravęs gyveno Australijoje¹⁶, galima atsargiai spėti, kad lietuviško teksto atsiradimas susijęs su angliškuoju. Lietuviškų posakių, kuriuose būtų tiesiogiai kalbama apie sveikatą, nėra daug, jie daugiausia pavieniai, tad apie jokią ryškią „sveikatingumo“ patarlių vartojimo tradiciją kalbėti neišeina. Vienoje kitoje paremijoje minimas sveikatos ir maisto, maitinimosi ryšys (*Bliūde žmogaus sveikata* (1 var.), pa.: *Koks valgis, matinimasis, tokia ir sveikata* LTR 2541(32), užr. 1947 m. Tauragnuose; *Nori, kad tavo gerbtų, mažiau kalbėk, nori būt sveikas, mažiau valgyk* (1 var.); minimi žalingi įpročiai (*Neturi girtuot, idant sveikas pasiliktum* (1 var., K. G. Milkus); pabrėžiama švaros (*Kas švarus, tas sveikas* (1 var.); *Čistata – sveikata* (1 var., LTR 3859(293), užr. 1967 m.) ir, tradiciškai, darbo svarba (*Darbas – geriausias vaistas* (5 var.); *Kad gulėsi, nebūsi sveikas* (1 var.). Taip pat atkreipiamas dėmesys į gerą nuotaiką kaip į ilgaamžiškumo ir sveikatos laidą (*Kas daug juokiasi, tas ilgai nepasensta* (2 var.); *Juoktis sveika / Juokas į sveikatą išėina* (3 var.))¹⁷. Pastarasis posakis palyginti naujas (seniausias užrašymas 1962 m.) ir sunku pasakyti, ar tai vietinis tam tikro elgsenos dėsningumo apibendrinimas, ar jis perimtas iš kitos kalbos (plg.: lenk. *Śmiech idzie na zdrowie* Ad-Krz III: 446; vok. *Lachen ist gesund* Wand II: 1744). Kadangi lietuvių sveikatingumo paremių tradicija menka, sveikos gyvensenos nuotaikų kontekste po truputį prigyja kitų tautų posakiai. Patarlė apie gydytoją ir obuolį nepritaupo, labiausiai tikėtina, dėl vertimui nepatogios formos, t. y. dėl kalbų sisteminių skirtumų.

16 K. Šaulys (1908–1993, g. Kupiškio vls., Juodžiūnų k.), pasitraukęs į Vakarų, nuo 1948 m. apsigyveno Australijoje. „Juodžiūnų tarmė“ – vienos kupiškėnų šnektos aprašas; jame sukaupta daug tautosakos trumpųjų žanrų pavyzdžių: patarlių ir priežodžių beveik devyni šimtai. Dalis jų – iš ankstesnių spausdintinių šaltinių, tačiau dauguma yra autoriaus užrašyti iš atminties (Stundžienė 1993: 157–160).

17 Lietuvių patarlėse kur kas ryškesnis personifikuotos ligos motyvas (*Liga raita joja, pėsčia išėina; Liga – ne boba, neperveiksi; Ligai ir smerčiui kopėčių nereikia*). Užrašyta nemaža seniau vartotos diagnostinės patarlės *Į akis pažiūrėjęs, sveikatos neklausk* variantų (41). Lietuviai turi daug tradicinių etiketo formulių (sveikatos palinkėjimų, klausimų) ir su įvairiomis fizinėmis būsenomis susijusių situacinių posakių – tai reakcijos į kosėjimą, čiaudėjimą, oro pagadinimą ir pan. Dar pridėkime posakius apie kūno dalis: pilvą, širdį, ir tradicinių „medicinių“ posakių susikaups ne tiek jau mažai. Tačiau mūsų dienomis gyvai vartojama tik nedidelė jų dalis. Dabar populiarus posakis *Pasakyk, ką valgai, pasakysiu, kas esi* – prancūzų teisininko, politiko, kaip gastronomo išgarsėjusio Jeano Anthelme Brillat-Savarino (1755–1826) citata (plg. lotynišką posakį *Pasakyk, kas tavo draugas, pasakysiu, kas tu esi*, lot. *Dic mihi, quis amicus tuus sit, et ego dicam, quis sis*), taip pat Sokrato sentencija *Gyvename ne tam, kad valgytume, o valgome tam, kad gyventume* (lot. *Non, ut edam, vivo, sed, ut vivam, edo*).

Gera tvora – geri kaimynai. Dėl minėtosios priežasties neperėmėme ir kitos, visai suprantamos ir šiais laikais aktualios patarlės *Good fences make good neighbors*¹⁸. Tiesa, posakis vykusiai išverstas: *Gera tvora – geri kaimynai*, tačiau vertinys pasitaiko tik tvorų gamintojų kuriamuose tekstuose, taip pat kaip reklaminis šūkis (reikiatvoros.lt):

Nors daugeliui žmonių vis dar atrodo, kad kuo didesnę tvorą jie turės, juo saugiau galės jaustis. Jiems taip pat bus sukurtas geras privatumas nuo kaimynų. Netgi yra toks posakis: „gera tvora – geri kaimynai“. Tačiau vis dėlto labai daug žmonių naudoja tinklines tvoras ir neriboja savęs labai stipriai su kaimynais <http://www.orem.lt/tinklines-tvoros-kam-jos-yra-geriausiai-skirtos/>, 2015, žiūrėta 2017-03-12.

Angliško posakio reikšmė aiškinama taip: apsaugok savo turtą, apsitverk savo laukus, ir nebus dingsties pyktis su kaimynu. Paremijų apie tvoras ir gerą kaimynystę turi ne viena tauta; pavyzdžiui, norvegai sako: *Ir tarp gerų kaimynų turi būti tvora*; vokiečiai: *Tarp kaimynų daržų gerai turėti tvorą*, rusai: *Su kaimynu draugauk, bet tvorą tverk* (Mieder 2004: 70). Netikėta buvo Patarlių ir priežodžių kartotekoje rasti iš minėto rusiško posakio *С соседом дружи, а тын (забор) городу* (Даль: 779) ir iš anglų posakio *Love your neighbour, yet pull not down your hedge* (arba jo vertimo į rusų kalbą: *Соседа люби, но забор не сноси*) kontaminuotą, rimuotą lietuvišką variantą *Su kaimynu draugauk, bet tvoros nenugriauk* (LPP III: 26, užr. 1957–1959 m. Šilutės apyl.). Tvoros reikalingumas lietuvių paremijose atsiskleidžia kitu aspektu: kaip privalomas sodybos elementas, arba atskiriantis vidines erdves, arba apibrėžiantis savo namų erdvę (*Be žmonos, kaip kiemas be tvoros; Merga be doros, kaip sodas be tvoros*). Semantiškai anglų posakiui *Good fences make good neighbors* artimesni kartotekoje rasti *Tvora nemiega, o piemuose užsnūsta* ir *Tvora tverinama ne nuo žmonių, o nuo gyvulių*, tačiau pirmasis neturi vartojimo tradicijos ir gali būti atsitiktinis paremiškas posakis (KŽŠ: 102), o antrasis, įtrauktas į patarlės *Nuo gyvulio tvora, nuo tokio [žmogaus] basliu* (LPP II: 312) semantinį lauką, turi kitokį reikšmės atspalvį. Tradicinių patarlių apie tvorų užtikrinamą gerą kaimynystę nepavyko rasti. Pagal reiškiamą idėją angliškam posakiui artimiausias atitikmuo būtų iki šiol gerai žinomas ir vartojamas posakis *Gyvenkim kaip broliai, rokuokimės / skaitykimės / derekimės kaip žydai*. Jis atspindi panašų santykių principą, tik žymi labiau finansinį aspektą.

Ankstyvas paukštis pagauna kirminą. Nesunku paaiškinti, kodėl neprigijo patarlės *The early bird catches the worm* vertinys *Ankstyvas paukštis*

18 Ši patarlė jau įėjusi į vokiečių pareminį fondą (*Gute Zäune machen gute Nachbar*) ir dažna publicistiniuose rašiniuose apie pasienio konfliktus (Mieder 2014: 55–79).

pagauna kirminą – turime vaizdingesnį lietuvių nuo seno vartojamą tarptautinį posakį apie *ankstyvąją varną, dantis rakinėjančią* (yra atitikmenų latvių, rusų, baltarusių ir vokiečių kalbomis). Patarlė ir šiandien populiari, vartojama įvairiuose kontekstuose:

Kelionėmis į Rio de Žaneire vykstančias olimpinės žaidynes lietuviai pradėjo rūpintis ir užsisiakinėti bilietus prieš metus. Nieko keisto, kad premjeras Algirdas Butkevičius su Vyriausybės atstovais turėjo keisti savo vizito į olimpinės žaidynes planus. Ar tik nebus kaip lietuvių liaudies patarlėje, kad a n k s t y v a v a r n a d a n t i s k r a p š t o, o v ė l y v a – a k i s? <http://lietuvosdiena.lrytas.lt>, 2016, žiūrėta 2017-03-12.

Panašiai bus nutikę ir su *One picture is worth a thousand words*. Apie 1911 metus sugalvotas kiek kitoks, vėliau Amerikoje išpopuliarėjęs kaip reklaminis šūkis ir įgijęs šią formą, posakis paplito ir Europos kalbomis. Į lietuvių kalbą jis verčiamas įvairiai (žr. 23 p.), pasitaiko kontekstinių vertimų: *Nuotrauka svarbiau už tūkstantį žodžių; Visiems žinomas pasakymas „paveikslas yra vertas tūkstančio žodžių“; Vienas vaizdas / atvaizdas perteikia daugiau informacijos nei tūkstantis ištartų žodžių; Kartais vaizdas pasako tūkstantį žodžių* ir kt. Tokia vertimų ir interpretacijų įvairovė rodo, jog posakis lietuviškoje terpėje sunkiai prigiję. Įprasčiau vartoti lietuvišką versiją *Geriau vieną kartą pamatyti, negu šimtą kartų išgirsti*.

Kai kurie angliškai kitose kalbinėse bendruomenėse prigiję posakiai, nors ir verčiami į lietuvių kalbą, vargu ar įgis patarlės statusą: paties originalaus posakio forma „nepatarliška“, į lietuvių kalbą jie verčiami gana laisvai. Šiuo atveju galėtume kalbėti apie įvaizdžio skolinimąsi – pustuštės ar puspilnės stiklinės; į prinčą pavirstančios varlės.

A n a p u s t v o r o s ž o l ė ž a l e s n ė. K i t o j p u s ė j (a n a p u s) t v o r o s ž o l ė ž a l e s n ė – vienas iš geriausiai mūsų kultūroje prigijusių vertinių. Šis posakis amerikiečių paremiologų laikomas nauju, nes gyvuoja, tikėtina, mažiau nei šimtmetį. Anot W. Miederio, „ši patarlė – viena dažniausiai vartotų anglų kalba. Nereikėtų dėl to stebėtis, nes lengvai suprantama metafora išreiškiami labai žmogiški jausmai – nepasitenkinimas bei pavydas“ (Mieder 1993b: 151)¹⁹. Vaizdo kūrimo priemonės gerai pažįstamos – žolė, tvora. Vis dėlto šios anglakalbėse bendruomenėse visuotinai žinomos patarlės užrašytos palyginti vėlai. Seniausi šio posakio vartojimo paliudijimai – iš XX a. trečiojo dešimtmečio. 1924 m. šis posakis buvo pavartotas dainelėje apie pavydą ir, W. Miederio manymu, kaip tik iš jos ir kilo. Ši patarlė virsta tarptau-

19 Posakis apie žalesnę žolę, pasirodo, teisingas ir tiesiogine reikšme: dėl tam tikrų regėjimo ir suvokimo dėsningumų toluoje žmogaus akiai žolė atrodo žalesnė negu čia pat po kojomis. Be to, šio posakio teisingumą patvirtina ir gyvulių elgesys – arkliai ir karvės siekia anapus tvoros augančios žolės.

tine, tuo pačiu pavidalu ji jau vartojama ir kitomis kalbomis: prancūzų, vokiečių, portugalų, olandų, japonų. Mūsų vartosenai įdomi originalaus posakio variantų raida. Juose minimas svetimas laukas, kito kiemas, kito ganykla, taip pat – gatvė, kaimyno veja. Pastarieji variantai laikomi urbanizuotais šios iš prigimties kaimiškos patarlės variantais (ten pat: 154). Kaip tik juos ir perėmė lietuviai – tai įvyko galbūt tada, kai prie namų atsirado išpuoselėtos vejos.

Pasiskolinome du šios amerikiečių patarlės variantus: pagrindine laikomą versiją *The grass on the other side of the fence always looks greener* (liet. *Kitoj pusėj tvoros žolė žalesnė / Žolė visada žalesnė anapus tvoros / Už tvoros žolė yra žalesnė*) ir vieną iš variantų *The grass is always greener on your neighbor's lawn* (liet. *Kaimyno kiemo žolė visada žalesnė / Žolė kaimyno kieme visada žalesnė / Kaimyno kiemo žolė visada žalesnė*).

Anglišku variantų meninis vaizdas šiek tiek skiriasi: pirmuoju atveju erdvė „anapus“ neapibrėžta, antruoju susiaurėja iki artimiausios aplinkos – kaimyno kiemo. Lietuviški variantai dėl skirtingos gramatinės raiškos semantiškai subtiliai skiriasi: pirmajame kuriamas su erdve, vieta susijęs vaizdas, antrajame dėmesys sutelkiamas į kitam priklausantį objektą, geresnį už savo turimą. Pagal šį reikšmės atspalvį skiriasi ir originalūs lietuviški angliško posakio atitikmenys. Su erdve susijusiais posakiais dažniau išreiškiamas nepasitenkinimas esamu dabartiniu buvimu, o posakiais apie kitų turimus „geresnius“ daiktus – pavydas.

Minčiai, jog kur nors kitur yra daug geriau negu čia, turime vaizdingą seną baltišką posakį *Kur mūsų nėra, ten veršiai midų geria*²⁰. Posakis vartotas nuo XIX iki pat XX a. pabaigos. Geresnį gyvenimą kitur hiperboliškai vaizduojančių patarlių yra ir daugiau:

Kur mūsų nėra, ten miltų kalnai (8 var.; seniausias iš 1857 m. L. Ivinskio kalendoriaus; kur kas populiariesnis posakis *Miltų kalno niekur nėra*).

Kur mūsų nėra, ten ir upės pienu / vynu plaukia (8 var.; naujausias užrašymas 1990 m. iš 85-metės Onos Bluzmienės. Yra variantas *I Ameriko upes vandeniui, o ne pynu bėg*, užr. 1939 m. Viduklėje).

Kur mūsų nėra, ten bitės medų rezginėm neša (1 var.).

Ten pyragai, kur mūsų nėra (1 var.).

.....
20 Užrašyta apie šimtas variantų; seniausi užrašymai – XIX a. (M. Valančiaus rinkinyje „Patarlės žemaičių“, L. Ivinskio kalendoriuose, A. Juškos žodyne, Lietuvių mokslo draugijos rinkiniuose), naujausi – 1992 m. (posakio kilmės istorija, paplitimas, meninio vaizdo kūrimo priemonės, tarptautinių ir nacionalinių versijų santykis išsamiai aprašyta jau minėtoje K. Grigo monografijoje „Lietuvių patarlės“).

Visiems šiems lietuviškiems posakiams būdinga frazė „kur mūsų nėra“ yra tarp-tautinio posakio *Ten gera, kur mūsų nėra* (182 var.) fragmentas (patarlė vartojama latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, čekų, estų, suomių; anglų kalba atitinkmens rasti nepavyko). Šiuo paplitusiu posakiu kartais aiškinamos išplėstinės lietuviškos versijos. Turime vieną kitą konkretesnę, buitišką, labiau su tradicine valstietiška aplinka susijusią patarlę: *Svetimam darže skanesnės ropės* (1 var.); *Kitojo bliūde visada skaniau* (2 var.). Antrasis angliškos patarlės variantas su *kaimyno žole* taip pat turi pluoštelį lietuviškų semantinių atitikmenų: *Kito rankoj vis baronka didesnė* (10 var.); *Kito papkis visada saldėsnis* (1 var.); *Svetima duona gardesnė* (5 var.).

K. Grigo nuomone, patarlės su midų geriančiais veršiais variantai – ironiški patriotinę gaidelę turintys posakiai, kuriais atmetami lengvabūdiški aiškinimai apie tariamai gerą gyvenimą svetur (Grigas 1976: 76). Kai kurie variantai turi antrą dėmenį, kuris prilygsta patarlės išaiškinimui: *Kur mūsų nėra, ten veršiai midų geria, o kad mes nueinam, tą pačią putrą srebiame*; *Kur mūsų nėra, ten veršiai midų geria, o kai mes nueinam – tą patį vandenį*; *Kur mūsų nėra, ten midų vyną geria, o nueik – špygą gausi*. Taip pat šią patarlę galima suprasti kaip samprotavimą apie vargo visuotinumą. Angliškam posakiui pastaroji interpretacija nebūdinga (kita vertus, turime būti labai atsargūs aiškindami posakius be konteksto).

Taigi perėmėme kitos kalbos posakį, turėdami savų. Kodėl? Tautos pareminis fondas nuolat kinta: dalis senųjų tradicinių posakių tiesiog pamažu traukiasi iš vartosenos. Tiek tam tikri žodžiai, tiek jų turintys frazeologizmai, paremijos išstumiami iš aktyvios vartosenos, nes į periferiją pasitraukia arba iš viso išnyksta tais žodžiais įvardijami objektai ar reiškiniai. Pasak K. Grigo, minėtosios patarlės su midų geriančių veršių įvaizdžiu populiarumas ėmęs mažėti, iš gyvosios kalbos traukiantis midaus sąvokai: „Nykstant atitinkamiems materialinės kultūros daiktams, ir jų vardai bei su jais susijusios sąvokos darosi nebeaktualūs“ (ten pat: 87). Vaizdingasis posakis su midų maukiančiais veršiais / jaučiais, matyt, netinkamas šiuolaikinei buitinei komunikacijai – jo meninis vaizdas perdėm pasakiškas, barokiškas, kitų semantiškai artimų posakių vaizdai pernelyg kaimiški.

Ieškant, kas lėmė, kad šis konkretus posakis pritapo vietinėje terpėje, būtų galima išskirti keletą veiksnių: atsiranda realija, kurią posakis atitinka, – išpuoselėtų vejų kultas; itin svarbus pasidaro koks nors visuomeninis reiškinys, šiuo atveju – migracija. Taip pat aiški metaforiško posakio prasmė. Patarlės patogi forma, be to, pagražinta aliteracija (beveik visuose angliškuose variantuose išlaikoma *grass is green, grass is greener*). Ši patarlė, kaip minėta, vartojama ir kitomis kalbomis, tačiau garsinis sąskambis išlaikomas tik kai kuriose (vokiečių, olandų).

Ištyrus kontekstus, kuriuose lietuviai vartoja šią patarlę, taip pat jos reikšmės kaitą ir formos variavimą, matyti, kad posakis prigijęs ir paplitęs. Tiesa, duomenys rinkti internete, gyvos šnekamosios kalbos pavyzdžių neužfiksuota, bet jiems

prilygsta elektroniniame šnekamajame diskurse – internetinių pokalbių svetainėse, socialiniuose tinkluose, interneto komentaruose – rasti pavyzdžiai. Dažniausiai šis posakis vartojamas su emigracija susijusiuose kontekstuose:

– *Manau, jog visi turėtų siekti to, ko iš tiesų nori gyvenime. Tikrai ne t v i r t i n u, k a d ž o l ė ž a l e s n ė a n a p u s*, – visada mylėjau savo namus ir niekada nenorėjau išvažiuoti [su] visam, pa.: interviu su Niujorke gyvenančia ir dirbančia tinklaraštininke Lina Plioplyte; <http://370.diena.lt/>, 2011, žiūrėta 2017-02-22.

Patriotai nusipelno pagarbos, jiems rūpi šalies problemos. Deja, visuomenėje ryški ir kosmopolitiška nuomonė – kam rūpintis savo šalimi, jeigu s v e t u r ž o l ė ž a l e s n ė, pa.: iš pokalbio su studentais apie patriotiškumą; <http://www.universitetozurnalistas.kf.vu.lt>, 2015, žiūrėta 2017-02-28.

Paremiją apie žalesnę žolę randame ir psichologijos temas nagrinėjančiuose straipsniuose (netgi yra verstinis psichologijos terminas „žalesnės žolės sindromas“, angl. *grass is greener syndrome*):

K o d ė l ž o l ė k a i m y n o k i e m e v i s a d a ž a l e s n ė?, pa.: taip pavadintas psichoterapeuto Olego Lapino straipsnis, kodėl žmonės nesijaučia laimingi ir pavydi vieni kitiems; <http://gyvenimas.delfi.lt>, 2010, žiūrėta, 2017-02-22.

Vartojama ji ir buitiniuose kontekstuose, pavyzdžiui, kalbant apie neištikimybę šeimoje:

Tik neraikia lia-lia. Diedai – anys silpni padarai yr. Kad i kokia zdotna būtum, anys vis vien paslapčia a k į a n a p u s t v o r o s u ž m e s – a m a ž u t y ž o l ė ž a l e s n ė, pa.: diskutuojama apie vyrų neištikimybę; <http://www.supermama.lt/forumas/>, 2007, žiūrėta 2017-02-22.

Pirmasis jūsų barnis, o jūsų antroji pusė vietoj pokalbio pasirenka pasibuoimą mieste? Galite tikėtis, kad taip žmogus bėga nuo problemos ir ieško dėmesio svetur. Ne veltui sakoma, jog k i t a m k r a n t e ž o l ė ž a l e s n ė, pa.: iš straipsnio apie neištikimybės priežastis; <http://www.extrafm.lt>, 2017, žiūrėta 2017-02-28.

Posakio variantiškumas rodo jo naujumą, populiarumą, vartotojų kūrybingumą – vartojamos aliuzijos į posakį, įvairios jo variacijos bei perdirbiniai, pavyzdžiui, antitezės principu sukurta transformacija:

Lietuvos garbės konsulė: k a i m y n o k i e m o ž o l ė n e v i s u o m e t ž a l e s n ė, pa.: taip pavadintas straipsnis apie tai, kad svečioje šalyje, Nyderlanduose, toli gražu ne visiems pavyksta prisitaikyti; <http://tv.diena.lt>, 2011, žiūrėta 2019-12-09.

Turime ir puikų kontaminacijos pavyzdį, kur susijungia seno ir naujo posakio fragmentai:

Žolė žalesnė, kur mūsų nėra, pa.: kalbėta apie emigraciją; radijo stotis M1+, 2017.

Svetimam posakiui gali būti suteikiama vietiskumo, savumo atspalvis, pavyzdžiui, kaip šiame išradingai sudarytame, Tarmių metams skirto renginio pavadinime, kuriame matyti gero kalbos jausmo ir žemaitiško humoro derinys: *Žemaitių žemėj žolė žalesnė* <http://www.ktkc.lt/renginiai>, 2013, žiūrėta 2017-02-28.

Šuo – geriausias žmogaus draugas; Geras indėnas – miręs indėnas. Paremijas *Šuo – geriausias žmogaus draugas* (rus. *Собака человеку неизменный друг* Даль: 946; vok. *Der hund ist des menschen bester freund* Mieder 2014: 55–79) ir *Geras indėnas – miręs indėnas* (*The only good Indian is a dead Indian*) taip pat laikytume naujaisiais vertiniais, jie paplitę ir kitose kalbinėse bendruomenėse. Šios iš amerikiečių perimtos paremijos neturi nieko bendra su lietuvių tradicinėmis patarlėmis reiškia valstietiška pasaulėjauta, tačiau XX ir XXI a. jos gana populiarios. Lietuvių patarlių ir priežodžių kartotekoje yra minėtasis posakis apie šunį-draugą (5 var.), siejamas su XIX a. pabaigoje atsiradusiu amerikiečių posakiu, taip pat keli akivaizdžiai nauji kitokie variantai: *Gerai, kada šuo draugas, blogai, kada draugas – šuo; Geras šuo geriau už blogą draugą*. Puikiai lietuviams žinoma paremija tautosakos rinkėjų veikiausiai nelaikyta patarle ir neužrašinėta. Iš posakio *A dog is man's best friend* iš pradžių kaip perdirbinys radęsis *Diamonds are a girl's best friend*²¹ netruko prigyti amerikietiškoje kultūroje, o ilgainiui išplito ir pasaulyje. Kartais šio posakio autorystė priskiriama miuzikle vaidinusiai aktorei Marilyn Monroe:

„Deimantai – geriausi moterų draugai“, – yra pasakiusi legendinė aktorė Marilyn Monroe, <http://vestuves.lt/>, žiūrėta 2019-09-11.

Pameni, Marilyn Monroe sakė, kad deimantai yra geriausi moterų draugai? <https://lila.lt/>, žiūrėta 2019-09-11.

Taip pat XIX a. kilęs posakis *The only good Indian is a dead Indian* lietuvių vartojamas tiek išverstas, tiek modifikuotas²². Pasitaiko, tiesa, retai, kad šis posakis pavartojamas ir kaip citata:

.....

21 Taip vadinosi 1949 m. parašyta Leo Rubino ir Jule'io Styne'o daina, skambėjusi Brodvėjaus miuzikle „Džentelmenai renkasi blondines“.

22 Apie posakio kilmę ir iš jo kilusio stereotipo istoriją žr. Mieder 1997. Lietuviai posakį vartoja ir originalia forma, ir modifikuota. Iš turimų duomenų matyti dvi šio posakio ir jo perdirbinių vartojimo tendencijos: oficialiojoje viešojoje erdvėje jie vartojami kaip priemonė atkreipti dėmesį į svarbias problemas – rasistines grėsmes, socialines problemas ir pan., o privačiojoje erdvėje šiais posakiais neretai išsakoma individuali nuostata – tautinis, rasinis ar socialinis nepakantumas.

Prisiminkime ir populiarių laukinių Vakarų posakį „The only good Indian is a dead Indian“ <http://www.draugas.org>, žiūrėta 2019-11-04.

Kitakalbiai intarpai. Kitakalbių pareminių intarpų vartoseną iki šiol lietuvių paremiologų netirta (apie frazeologinius intarpus kita kalba žr. Veisbergs 2012: 47–50) ir reiškinių masto nustatyti neįmanoma. Apskritai kitakalbių intarpų, nebūtinai frazeologinių, vartoseną gimtojoje kalboje pastaruoju metu gana intensyviai tiria sociolingvistai (Vaičekauskienė 2006, 2009; Čekuolytė 2010 ir kt.). Dėl pareminių intarpų vartojimo tam tikrų išvalgų kyla iš subjektyvių stebėjimų, vieną kitą nedrąsų apibendrinimą galima daryti iš nedidelės apklausos apie kitakalbių inkliuzų vartojimą²³. Skaičiai per maži (21 anketa), kad galėtume daryti išvadas; vis dėlto matyti, kad daugiau kaip pusė apklaustųjų vartoja kitakalbius intarpus. Reikia turėti omenyje, kad apklausta specifinė respondentų auditorija: didžioji jos dalis – tautiškai sąmoningi, lietuviybę puoselėjantys žmonės. Kitakalbių intarpų vartojimas vertinamas teigiamai, jei „vartojami vietoje ir laiku“, jei „vartojami saikingai ir aiškiu tikslu“. Saiką pabrėžė keturi respondentai, pavyzdžiui: „Jeigu nedaug, tai nieko, bet perdėtas vartojimas atrodo kaip skurdaus lietuviško žodyno ženklas arba globalizacijos / nutautėjimo ženklas.“ Pasitaikė neutralių vertinimų, nes „natūralu, kad tam tikrais laikotarpiais į madą ateina kitų kalbų frazeologizmai“, nes „tai natūrali keliakalbystės pasekmė“. Vos keli respondentai reiškinių vertino neigiamai: kitakalbiai intarpai esą nereikalingi, nes „yra daug gražių lietuviškų“. Taip pat išryškėjo nevienodas skirtingos kilmės kitakalbių posakių vertinimas ir emocinė reakcija į jų vartoseną:

[*Kaip vertinate kitakalbius įterpinius gimtojoje kalboje?*] Priklauso daugiau nuo turinio ir terpės, iš kurios posakiai yra paimti. Štai mano tėvas, gimęs 1924 m., mėgdavo cituoti lotyniškus posakius ir sentencijas, ir man, vaikui, buvo visai įdomu jų klausyti. Rusiškų posakių tėvai sąmoningai vengė, lenkų kalbos nemokėjo. Su vyru taip pat nevartojom posakių kitomis kalbomis, bet, tiesą sakant, ir lietuviškus posakius [vartojom] tik retkarčiais.

.....
23 2017 m. prigimtinės kultūros seminaro dalyviams buvo pateiktas klausimynas „Kitakalbiai posakiai gimtojoje kalboje“. Į jo klausimus atsakė ir keli Vilniaus licėjaus moksleiviai. Be klausimų apie tautybę, gimtąją kalbą, lytį, amžių, išsilavinimą (specialybę), gimimo ir dabartinę gyvenamąją vietą, buvo teiraujamasi apie kalbą (as) artimiausioje šeimos aplinkoje, klausiami, ar respondentas vartoja kitakalbius posakius, o jei taip – kodėl ir ką tai, jo manymu, suteikia kalbai. Užduotas ir vertybinio aspekto klausimas: kaip respondentas vertina kitakalbius įterpinius gimtojoje kalboje. Galiausiai prašyta surašyti vartojamus kitakalbius įterpinius ir pagal galimybes nurodyti jų šaltinį. Iš 21 užpildytos anketos gauti statistiniai duomenys: tautybė visų nurodyta lietuvis / lietuvi, tik vienos respondentės – lietuvi (žemaitė); gimtoji kalba – lietuvių (iš jų vienos – žemaičių). Iš visų klausimyną pildžiusių respondentų šešiolika yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, trys – moksleiviai. Devyni respondentai parašė savo kalboje vartojantys įterpinius kita kalba. Dar šeši į klausimą apie vartojimą neatsakė, tačiau pateikė kitakalbių posakių.

Kai vaikai tarpusavyje šmaikštauja angliškai, mane labai užgauna. Aš nežinau tų posakių konteksto, tad nesuprantu ir to sąmojo. Jaučiuosi atskirta. Labiausiai liūdina, kai atžalos mano, kad lietuvių kalba nešmaikšti ir ja laidyti sąmojus – kvaila, neišradinga. Laikau tai neigiama globalizacijos pasekme.

IŠVADOS

Paremių skolinimasis – daugialypis ir sudėtingas reiškinys, neatsiejamas nuo visuotinių lingvistinių, kultūrinių, politinių ir socialinių aspektų. Kitų kalbų posakių – pareminių vertinių ir skolinių, – kaip kitos kultūros ženklų, perėmimas vertinamas įvairiai. Vieniems tai – neišvengiamas modernaus kosmopolitinio gyvenimo reiškinys. Kaip ir kalboje, paremių vartosenoje pastebima tendencija labiau vertinti jų funkcionalumo kriterijų, žiūrėti į jas kaip į pragmatinę komunikacijos įrankį: naujaisiais vertiniais užpildoma dėl sparčios įvairių gyvenimo sričių raidos ir naujų realiųjų atsirandanti komunikacinė tuštuma. Svetimi posakiai gali išstumti ir išstumia vietinius – tai, suprantama, kelia nerimą gimosios kalbos ir prigimtinės kultūros puoselėtojams, nes kalba praranda savo, kaip esminio kultūros ir tautinės tapatybės elemento, statusą. Tautų, kultūrų, kalbų maišymosi laikais niveliuojasi paremių kilmės klausimas, nacionalinio pareminio identiteto svarba.

Naujųjų pareminių vertinių ir skolinių atsiradimo analizė patvirtino, kad paremijos perimamos dėl tų pačių priežasčių, kokias yra išskyrę skolintinę leksiką ir žodžių junginius tyrę sociolingvistai:

- nėra tradicinio posakio modernaus gyvenimo sferų situacijoms ir aktualijoms iliustruoti (komunikacinė tuštuma);
- turimas tradicinis posakis traukiasi iš aktyvios vartosenos arba netinka dėl, pavyzdžiui, stilistinių aspektų (komunikacinis-stilistinis neatitikimas: posakis perdėm archajiškas, perdėm vaizdingas ir kt.);
- esant tiesioginiam kalbų kontaktui, taip pat prasiplėtus vartotojų kalbiniam akiračiui, gimtoji kalba gali atrodyti nepakankama įvairiems semantiniams niuansams reikšti;
- pareminis vertinys arba skolinys gali būti vartojamas kaip tik dėl savo „svetimumo“ – taip išplečiamas argumento galiojimo laukas, demonstruojamas kitos kultūros išmanymas.

Atlikus konkrečių per anglų kalbą pasaulyje naujai paplitusių ir išpopuliarėjusių posakių vartosenos lietuvių kalba tyrimą, išryškėjo, koks svarbus yra vertinių adaptavimo procesas: nuo jo priklauso, ar naujam posakiui pavyks prisitaikyti prie kalbinės aplinkos ir vietinių realiųjų. Kad paremija beprigyjanti ar prigijusi vietinėje terpėje, rodo šie dalykai:

- paremija vartojama tik lietuviškai;
- jos forma sąlygiškai pastovi;
- paremiją lydi būdingos frazės, kuriomis ji pristatoma kaip sava (lietuviška), sena, liaudies ir pan.;
- pareminis vertinys modifikuojamas, perfrazuojamas ir pan.

Naujai tarptautiniu mastu paplitusių posakių yra nemažai, tačiau ne visos tautinės kalbos juos priima vienodai lengvai. Anglų bei rusų paremijų vertimo ir adaptavimo lietuvių kalboje proceso tyrimas parodė, jog tam, kad naujas, iš kitos kultūrinės-lingvistinės aplinkos atėjęs posakis prigytų lietuvių kalba, reikalingos tam tikros palankios sąlygos:

- turi būti į lietuvių kalbą patogi perkelti originalo forma;
- paremija turi būti stilistiškai patraukli;
- turi būti aiški paremijos mintis;
- paremija turi būti pritaikoma – adekvati dabarčiai;
- neturėtų būti tą pačią idėją išreiškiančių vietinių paremijų, o jeigu yra, jos vartojamos menkai.

Savo ruožtu posakiai neprigija dėl sisteminių kalbų skirtumų; dėl nepatrauklios, „nepatarliškos“ formos; dėl neaiškios arba neaktualios idėjos; dėl to, kad vartojamas savas stiprią vartosenos tradiciją turintis posakis.

Keltina prielaida, kad vertinių prigijimą ar neprigijimą vietinėje terpėje bent kiek lemia jų panašumas / nepanašumas į tradicinio (senojo) klodo patarles, pavyzdžiui, tai, kad vertinių realijos artimos lietuvių tradicinių patarlių realijoms (*žalesnė žolė, kiaušiniai pintinėje*). Lietuvių paremijų masyvas, žvelgiant iš diachroninės perspektyvos, yra labai nevienalytis. Pastaruoju metu nebevartojamos itin specifinės archajiškos patarlės, tačiau nemažai tradicinių patarlių sėkmingai adaptuojasi naujuose kontekstuose ir tebegyvuoja. Kaip tik šios patarlės konservatyviosios paremiologijos laikomos tikrosiomis patarlėmis ir kaip tik šie posakiai daugumai vartotojų yra savotiškas atskaitos taškas, patarlės etalonas, prie kurio taikomi ir pareminiai vertiniai.

ŠALTINIAI

- Ad-Krz – *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, t. 1–3, w oparciu o dzieło S. Adalberga opracował Zespół Redakcyjny pod kierunkiem Juliana Krzyżanowskiego, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1972.
- Arth – Augusto Arthaber. *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali in sette lingue*, Milano: Ulrico Hoepli, 1952.
- Kok – *Latviešu sakāmvardi un parunas: izlase, sastādījusi E. Kokare*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957.
- KŽŠ – Ignas Končius. *Žemaičio šnekos: etnografiniai pasakojimai*, Vilnius: Vaga, 1996.

- LPP – *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. I: A–D, t. II: E–J, t. III: K, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 2008, 2019.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTt V – *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiaga paruošė K. Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- Oxf – *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, revised by F. P. Wilson with an Introduction by Joanna Wilson, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press, 1970.
- Wand – *Deutsches Sprichwörter-Lexicon: ein Hausschatz für das deutsche Volk*, Bd. 1–5, herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867–1880.

- Даль – Владимир Даль. *Пословицы русского народа*: сборник, Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957.
- ДальС – Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1955.
- Мок – В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, Е. К. Николаева. *Большой словарь русских пословиц*, Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2010.

LITERATŪRA

- Čekuolytė Aurelija 2010. „Jaunimo požiūris į angliškų žodžius suaugusiųjų kalboje“, *Kalbos kultūra*, Nr. 83, p. 322–341.
- Drotvinas Vincentas 2011. „Frazeologizmai iš anglų kalbos“, *Gimtoji kalba*, Nr. 7, p. 3–9.
- Girdenis Aleksas, Pupkis Aldonas 1996. „Kalbos norminimo principai“, *Gimtoji kalba*, Nr. 8, p. 1–5.
- Grigas Kazys 1976. *Lietuvių patarlės: lyginamasis tyrinėjimas*, Vilnius: Vaga.
- Grigas Kazys 1987. *Patarlių paralelės: lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*, Vilnius: Vaga.
- Jakaitienė Evalda 1980. *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius: Mokslas.
- Masiulionytė Virginija, Šileikaitė Diana 2008. „Ausdrucksmöglichkeiten der *Schlauheit* in der deutschen und litauischen Phraseologie“, *Kalbotyra*, Nr. 59 (3), p. 202–212.
- Masiulionytė Virginija 2010. „‘DAUG’ ir ‘MAŽAI’ reiškiantys frazeologizmai vokiečių ir lietuvių kalbose: atitikmenų beiškant“, *Kalbų studijos*, Nr. 16, p. 15–22, prieiga per internetą: https://www.academia.edu/987246/_DAUG_ir_MA_AI_rei_kiantys_frazeologizmai_vokie%C4%8Di%C5%B3_ir_lietuvi%C5%B3_kalbose_atitikmen%C5%B3_bei_kant, [žiūrėta 2019-09-29].
- Matuzevičius Eugenijus, Valionis Arvydas (sud.) 1980. *Meninio vertimo problemos*: straipsnių rinkinys, Vilnius: Vaga.
- Mieder Wolfgang 1993a. *Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*, New York–Oxford: Oxford University Press, p. 193–224.
- Mieder Wolfgang 1993b. “‘The Grass is Always Greener on the Other Side of the Fence’: an American Proverb of Discontent”, *Proverbium*, No. 10, p. 151–184.
- Mieder Wolfgang 1997. “‘The Only Good Indian Is a Dead Indian’: History and Meaning of a Proverbial Stereotype”, in: *The Politics of Proverbs From Traditional Wisdom to Proverbial Stereotypes*, Madison: The University of Wisconsin Press, p. 138–159.
- Mieder Wolfgang 2004. *Proverbs: A Handbook*, Westport, Connecticut–London: Greenwood Press.
- Mieder Wolfgang 2005a. “American Proverbs as an International, National and Global Phenomenon”, *Tautosakos darbai*, t. XXX, p. 57–72.
- Mieder Wolfgang 2005b. “‘A Proverb is Worth a Thousand Words’: Folk Wisdom in the Modern Mass Media”, *Proverbium*, No. 22, p. 167–234.

- Mieder Wolfgang 2008. *“Proverbs Speak Louder Than Words”: Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature and Mass Media*, New York: Peter Lang Inc.
- Mieder Wolfgang 2009. “New Proverbs Run Deep’: Prolegomena to a Dictionary of Modern Anglo-American Proverbs”, *Proverbium*, No. 26, p. 237–274.
- Mieder Wolfgang 2010. “American Proverbs. An International, National, and Global Phenomenon”, *Western Folklore*, vol. 69, No. 1, p. 35–54.
- Mieder Wolfgang 2014. *Behold the Proverbs of a People: Proverbial Wisdom in Culture, Literature, and Politics*, University Press of Mississippi, prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books>, [žiūrėta 2019-10-10].
- Mieder Wolfgang 2019. *“Right Makes Might’: Proverbs and American Worldview”*, Bloomington: Indiana University Press.
- Paulauskienė Aldona 1996. „Žodynas ir gramatika“, *Gimtoji kalba*, Nr. 3, p. 1–6.
- Pažūsis Lionginas 2014. *Vertimas ir kalba*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pupkis Aldonas 1994. „Ar ne per daug tarptautiname savo kalbą?“, *Gimtoji kalba*, Nr. 2, p. 6–9.
- Rapšytė Laima 1980. „Frazeologizmų vertimo bėdos (iš prancūzų kalbos)“, in: *Meninio vertimo problemos*: straipsnių rinkinys, sudarė Eugenijus Matuzevičius, Arvydas Valionis, Vilnius: Vaga, p. 367–375, prieiga per internetą: <https://www.llvs.lt/?recensions=52>.
- Rudaitienė Vida 2014. „Kalbų kontaktai ir lietuvių kalbos tradicija“, *Žmogus ir žodis / Svetimosios kalbos*, t. 16, Nr. 3, p. 111–121, prieiga per internetą: <http://www.zmogusirzodis.leu.lt/index.php/zmogusirzodis/article/view/88/85>.
- Stundžienė Bronė 1993. „Smulkioji tautosaka Kazimiero Šaulio veikale ‘Juodžiūnų tarmė’“, *Tautosakos darbai*, t. II (IX), p. 157–196.
- Šimėnaitė Zita 1980. „Žvilgsnis į „Pakeltos velėnos“ frazeologizmų vertimus“, in: *Meninio vertimo problemos*: straipsnių rinkinys, sudarė Eugenijus Matuzevičius, Arvydas Valionis, Vilnius: Vaga, 1980, p. 367–375, prieiga per internetą: <https://www.llvs.lt/?recensions=52>.
- Vaicekauskienė Loreta 2006. „Anglų kalbos svetimžodžiai ir socialinis identitetas“, *Darbai ir dienos*, t. 46, p. 65–78.
- Vaicekauskienė Loreta 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Vaicekauskienė Loreta 2009. „Postmodernioji dvikalbystė: tautinės kalbos ir anglų kalba reklamoje“, *Kalbos kultūra*, Nr. 82, p. 110–125.
- Vaicekauskienė Loreta, Šepetytys Nerijus (sud.) 2016. *Lietuvių kalbos ideologija: norminimo idėjų ir galios istorija*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Veisbergs Andrejs 2012. *Borrowed Phraseology in Latvian (17th–21st century)*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Vidžiūnas Arvydas 1998. „Kaip šiandien kalbėtų profesorius Juozas Pikčilingis: keli žodžiai valstybinės kalbos statuso atkūrimo ir gimtojo žodžio „Aidijos“ dešimtmečio proga“, *Gimtoji kalba*, Nr. 11, p. 17–19.
- Zaikauskienė Dalia 2012. *Lietuvių paremijos XX–XXI a. sandūroje: tradicija ir inovacija: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120702_082439-61301/DS.005.0.01.ETD.
- Даниленко Валерий 2017. „Советские пословицы“, in: *Картина мира в пословицах русского народа*, prieiga per internetą: <https://books.google.lt>, [žiūrėta 2019-09-11].

The Flowering Fences and the Greener Grass on the Other Side of Them: Reasons for Borrowing Paremiat and Prerequisites for Their Adaptation

DALIA ZAIKAUSKIENĖ

S u m m a r y

Keywords: paremia, equivalent, translation loan, full loan, foreign insertion.

The language of any modern society is affected not only by its inner cultural, political, economic and social changes, but also by the external environment. Modern technologies and cosmopolitan tendencies of the global development form favorable prerequisites for faster and broader dissemination of paremiat. This article focuses on the borrowing of foreign paremiat, including translation loans and full loans. The subject comprises the Russian and English sayings supplementing the pool of the Lithuanian paremiat in the course of the 20th – 21st centuries. The author aims at establishing whether the pool of Lithuanian paremiat is open and receptive to foreign cultural influences, whether paremiat enjoying global popularity become successfully adapted in the Lithuanian medium, and what determines the acceptance of “alien” paremiat into the national pool or their rejection, as well as describing possible causes for the new translation loans and full loans, and their functioning.

Summarizing of the accumulated data, as well as analyzing various aspects of using and functioning of the borrowed paremiat enabled drawing the conclusion that Lithuanians adapt new translation loans and full loans for reasons similar to those that have been discerned in sociolinguistic research dealing with linguistic borrowings. Namely:

- borrowing of the foreign saying may be caused by the absence of the native one (i.e. the communicative void);
- when the native saying is ill-suited (i.e. the communicative–stylistic discrepancy, when the saying is too archaic, or excessively figurative, and so on);
- when the native saying seems ill-fitted for expressing various semantic nuances;
- when stronger and more universal argument is required, or there is intention to demonstrate familiarity with foreign culture.

That paremia has successfully entered or is about to complete process of adaptation in the local medium can be indicated by the following criteria:

- paremia is used only in Lithuanian;
- its form has acquired considerable stability;
- paremia is accompanied by characteristic introductions indicating its inherent (Lithuanian) character, long-time usage, vernacular affiliation, etc.;
- the loan is modified, rephrased, and so on.

The Lithuanian language most readily adapts the foreign sayings that are:

- characterized by their user-friendly form;
- attractive stylistically;
- embodying a clear-cut message;
- easily applicable and adequate to the contemporary situation.

The loans are more readily adapted when native paremiat expressing the same message are absent or on the verge of extinction.

Straipsnis parašytas įgyvendinant mokslo projektą „Lietuvių patarlės ir priežodžiai: jų kaupimas, tyrimai ir sklaida“, kurį pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programą remia Lietuvos mokslo taryba (2018–2021, sutarties Nr. S-LIP-18-43).

Gauta 2019-10-12